

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет



№ 2, 2012 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.46 : 331.361.2

*Я. В. Остафійчук,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу суспільних проблем сталого розвитку,
Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України"*

ПРІОРИТЕТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано генезис виникнення та підходи до розуміння сутності освіти в інтересах сталого розвитку. Визначено основні завдання державної політики на шляху впровадження освіти в інтересах сталого розвитку в національну освітню систему та ринок освітніх послуг.

Genesis of occurrence and approaches to understanding of essence of education for sustainable development is analyzed. The primary goals of a state policy on a way of introduction of education for sustainable development in national educational system and the market of educational services are defined.

Ключові слова: *освіта, освітня послуга, сталий розвиток, освіта в інтересах сталого розвитку.*

Keywords: *education, educational service, sustainable development, education for sustainable development.*

Вступ.

Освіта виступає передумовою та, водночас, пріоритетним засобом досягнення сталого розвитку. Згідно з "Порядком денним на XXI століття", просвіту, включаючи формальну освіту, підвищення інформованості населення та професійну підготовку, слід визнати в якості процесу, за допомогою якого людина і суспільство можуть сповна розкрити свій потенціал. Вона має вирішальне значення для забезпечення інформованості з питань екології та етики, формування цінностей і підходів, прищеплення навиків і заохочення поведінки, сумісної зі сталим розвитком.

В останнє десятиліття відбувається переосмислення парадигми розвитку освіти та формування її нової концепції під назвою "освіта в інтересах сталого розвитку" (ОСР). З метою сприяння переходу до ОСР на нараді високого рівня представників міністерств охорони навколишнього середовища та освіти (Вільнюс, 2005) була прийнята Стратегія Європейської Економічної Комісії ООН для освіти в інтересах сталого розвитку [1].

Як засвідчує аналіз ситуації в Україні, наслідком вибіркового характеру реформування стала відсутність скоординованого підходу до імплементації концептуальних положень рамкових угод з проблем сталого розвитку в національне законодавство. Негативним моментом щодо сфери освіти та ринку відповідних послуг є несформованість інституційного забезпечення впровадження ОСР, зокрема, відсутній державний план дій та не створено механізму управління і координації (національної платформи ОСР під егідою державних органів влади) як це передбачено п.п. 47–49, 69 Стратегії ЄЕК ООН для освіти в інтересах сталого розвитку. Саме поняття "освіта в інтересах сталого розвитку" не міститься в національному законодавстві, не прийнято жодного нормативно-правового документа, в якому б узагальнювалися цілі та принципи ОСР, її місце у національній системі освіти.

Означені питання не одержали належного висвітлення у численних наукових дослідженнях з проблем розвитку освітньої системи та ринку освітніх послуг. Як виключення, слід назвати окремі публікації Г. Непегіної, в яких розглядається історичний аспект становлення освіти для сталого розвитку, а також статтю К. Левкіського, С. Степаненка та Н. Тимошенко "Освіта для сталого розвитку" [2].

Мета статті.

Мета дослідження полягає у вивченні генезису виникнення та підходів до розуміння сутності освіти в інтересах сталого розвитку, визначенні її впливу на функціонування національної освітньої системи та формування ринку освітніх послуг.

Результати досліджень.

Уперше питання про необхідність узгодження на глобальному рівні плану дій щодо розвитку національних освітніх систем у контексті проблематики збереження довкілля було сформульоване в міжнародних рамкових документах з екологічної освіти. В Белградській хартії (1975), Тбіліській (1977) і Московській (1987) деклараціях наголошується на ролі такої освіти в якості одного з найважливіших елементів комплексу заходів, направлених на вирішення екологічної кризи. Ціль екологічної освіти (ЕО) — забезпечити, щоб "населення було інформовано про питання, пов'язані з навколишнім середовищем, про екологічні проблеми, щоб люди володіли знаннями, навичками, підходами, мотивацією і бажанням працювати індивідуально та колективно для вирішення існуючих проблем, так само як і для запобігання виникненню нових проблем" [3, с. 12]. ЕО покликана допомогти окремим громадянам і соціальним групам: одержати інформацію стосовно стану довкілля й екології; набути відповідні базові знання, в т.ч. про критично важливу роль людства в цій сфері; прилучитися до суспільних цінностей, набути мотивацію до активної участі в охороні та поліпшенні стану довкілля; засвоїти навички екологічної діяльності; розвинути почуття відповідальності та нагальної потреби вирішення екологічних проблем.

Зміст ЕО спрямований на формування особистості з світоглядною установкою на дотримання норм екологічно грамотної поведінки, виконання практичних дій щодо захисту власного здоров'я і навколишнього природного середовища. ЕО, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, з іншого боку, виконує інтегративну роль у всій системі освіти. На практиці ЕО направлена на те, щоб зробити школу, шкільне подвір'я, вулицю, мікрорайон, село чи місто комфортним для життєдіяльності та підтримувати їх у такому стані. Наприклад, у початковій школі діти дізнаються про сортування відходів, правила поведінки в лісі і т.п. Навчання з метою формування комфортного середовища життєдіяльності має важливий поведінковий компонент і орієнтоване на вирішення задач "тут і зараз". Таке навчання часто здійснюється в житлових районах і промислових зонах: діти разом навчаються найдієвішим способам вирішення конкретних локальних екологічних проблем. В деяких випадках ця діяльність більше схожа на "інформування, комунікацію, участь, просвіту громадськості в рамках традиційного розуміння "освіти" як "емансипуючого способу навчання" [3, с. 115]. На вищому рівні пріоритетним завданням ЕО є підготовка фахівців-екологів для різних галузей народного господарства, в тому числі для освітньої сфери (вчителів, викладачів) та для державних органів управління в сфері охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування.

Зосередившись на питаннях природоохоронної діяльності, ЕО проте залишає поза увагою проблематику впливу освіти на природне середовище через економіку та соціальну сферу. Власне система освіти є одним із інструментів для оптимізації структури суспільного споживання та підвищення ефективності виробництва, приймає участь у дослідженнях і створенні новітніх технологій, спроможних підвищити якість довкілля (шляхом підготовки фахівців, а також безпосередньо продукуючи інновації на базі вищих навчальних закладів). Водночас освіта розглядається в якості інструменту висхідної соціальної мобільності,

формування людського та соціального капіталів особи як ключових чинників усталення суспільного розвитку.

Розуміння необхідності такого розширеного системного розгляду ролі освіти для сталого розвитку вперше чітко прослідковується в Салонікській декларації (1997). «Освіта — це безальтернативний шлях надання можливості всім жінкам і чоловікам у світі самостійно розпоряджатися власним життям, робити власний вибір і нести відповідальність, навчатися протягом усього життя без географічних, політичних, культурних, релігійних, лінгвістичних або гендерних обмежень. ... Концепція сталості включає не тільки аспекти навколишнього середовища, але і проблеми бідності, населення, охорони здоров'я, продовольчої безпеки, демократії, прав людини і збереження миру... Це дозволяє говорити про освіту в інтересах довкілля та сталості» [3, с. 60–61]. В заяві міністрів країн ЄЕК ООН (Київ, 2003) визнається, що екологічна освіта є лише одним із елементів освіти в інтересах сталого розвитку (англ. — Education for Sustainable Development). На 57-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН період 2005–2015 років проголошено Десятиліттям освіти в інтересах сталого розвитку (ОСР).

З метою сприяння переходу до ОСР на нараді високого рівня представників міністерств охорони навколишнього середовища та освіти (Вільнюс, 2005) була прийнята Стратегія ЄЕК ООН для освіти в інтересах сталого розвитку. Ціль Стратегії полягає в заохоченні держав – членів ЄЕК ООН до розвитку і включення ОСР у національні системи формальної освіти в рамках усіх відповідних навчальних дисциплін, а також у неформальну освіту та просвіту. «Такий підхід озброїть людей знаннями та спеціальними навичками в сфері сталого розвитку, підвищить їх компетентність і впевненість у собі, а також розширить можливості вести здоровий і плідний спосіб життя в гармонії з природою та піклуватися про соціальні цінності, рівноправність статей і культурне різноманіття» [1].

Змістовна частина Стратегії поширює проблематику екологічної освіти на широкий спектр суспільних явищ. Так, у переліку тем ОСР тільки три з вісімнадцяти безпосередньо стосуються екології (охорона довкілля, раціональне природокористування та ландшафтне різноманіття), в інших темах екологічна безпека є критерієм, через призму якого розглядаються питання функціонування економіки та соціальної сфери. Зокрема, це: скорочення масштабів бідності (переплетення демографічних і екологічних проблем); громадянськість (тобто готовність і здатність людини, громадянина до активної участі у справах суспільства та держави на основі усвідомлення своїх прав і обов'язків), демократія й оптимальне управління (тільки громадянське суспільство, його інститути здатні здійснити ефективний контроль за забезпеченням сприятливих екологічних умов проживання людей на місцях); різноманіття культур, міжконфесійна та міжетнічна толерантність (знижують політичні ризики, соціально-економічні й екологічні наслідки збройних конфліктів); права людини, корпоративна відповідальність (право на сприятливе навколишнє середовище, як найбільш складно реалізоване на практиці, припускає вироблення навичок захисту громадянських прав і свобод та підвищення відповідальності підприємств і організацій перед громадянами за наслідки своєї діяльності); охорона здоров'я (більшою мірою, ніж інші сфери життєдіяльності людини, залежить від стану довкілля й екологічної безпеки); тероризм, безпека (зростаюча небезпека навмисного використання досягнень науково-технічного прогресу в корисливих і злочинних цілях з відповідними негативними екологічними наслідками).

Отже, основні проблеми сталого розвитку в перебудові змісту та методів сучасної освіти можна узагальнити наступним чином: 1) умови забезпечення сталого існування людини на Землі; 2) екологічні наслідки зростання чисельності жителів планети та споживання вичерпних запасів природних ресурсів; 3) регулятори некерованого росту відходів, що забруднюють навколишнє середовище; 4) організаційно-правові й економічні засоби запобігання кризам на природоресурсному й екологічному підґрунті.

Якщо ЕО розглядає переважно природоохоронну діяльність, то зміст навчання в ОСР є ширшим і базується на визнанні того, що сприятлива екологічна ситуація не буде зберігатися в умовах низького рівня життя населення, і що здорове довкілля є однією з передумов створення життєздатної економіки в довгостроковій перспективі. Важливими компонентами навчання стають етика і справедливості, що виражається в демократичній формі правління і соціально-глобальній відповідальності.

Виходячи з вищесказаного, ЕО слід розглядати як базис для ОСР, а змістовні аспекти Стратегії ЄЕК ООН та інших міжнародних документів — як методологічну основу у формуванні нового світогляду, необхідного для перегляду взаємин людини та природи і виховання культури населення. Можна виділити два основні підходи до врахування ЕО в процесі впровадження ОСР на практиці: 1) трансформування ЕО в ОСР, розширення її змісту та проникнення в досі не властиві галузі (головними впроваджувальними інституціями є спільні установи екологічного й освітнього спрямування); 2) створення нової структури на державному рівні, яка б безпосередньо виконувала функції управління ОСР (у цьому випадку паралельне існування ЕО й ОСР має передбачати обов'язкову координацію їхніх дій).

З точки зору педагогічних наук, ОСР — це сучасний підхід до організації навчального процесу, який включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на встановлення діалогу, орієнтацію на порушення та практичне розв'язання місцевих проблем. Її мета — опанування громадянами всіх вікових категорій навичками ідентифікації об'єктивно існуючих екологічних обмежень економічного розвитку та набуття компетенцій вирішення проблем, які виникають у соціальній, економічній та екологічній сферах на користь сталості.

Для впровадження ОСР в Україні насамперед необхідно:

- розробити та затвердити на рівні Кабінету Міністрів України Концепцію модернізації національної системи освіти України в інтересах сталого розвитку;
- сформулювати нормативно-правові засади реалізації положень плану здійснення Десятиліття освіти ООН в інтересах сталого розвитку та Стратегії ЄЕК ООН

для освіти в інтересах сталого розвитку, зокрема: внести зміни в базове законодавство в галузі освіти в частині тлумачення поняття «освіта в інтересах сталого розвитку», визначення її принципів і місця в структурі національної системи освіти; розробити національний план дій щодо реалізації Стратегії ЄЕК ООН; уточнити функції і повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у цій сфері;

- модернізувати зміст навчання на основі компетентнісного підходу, ввести ЕО та ОСР як базовий компонент у навчальні програми всіх рівнів і форм освіти;
- розпочати формування національної інституційної інфраструктури ОСР у межах чинних повноважень Міністерства освіти і науки, молоді та спорту

України, Міністерства екології та природних ресурсів України на базі провідних вищих навчальних закладів, громадських об'єднань, оргсукських інформаційно-просвітних центрів тощо;

- започаткувати в регіонах мережу експериментальних шкіл випереджаючої освіти для сталого розвитку, а також міжгалузевих центрів з проблем екології та ОСР для здійснення комплексних педагогічних, соціально-економічних та еколого-правових досліджень;

• впровадити національну систему моніторингу «забезпечення якісної освіти впродовж життя», яка повинна відображати широкий спектр проблем функціонування освітньої сфери, у т.ч. розвиток ОСР з урахуванням наявних міжнародних рекомендацій [4; 5];

- забезпечити відповідно до перспективних потреб підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів з екології і сталого розвитку;
- запровадити ефективні механізми розвитку наукового потенціалу освітньої сфери та його практичної реалізації в частині продукування, апробації та поширення освітніх інновацій, а також створення новітніх ресурсозберігаючих і екологічно безпечних технологій.

Висновки.

Таким чином, сталий розвиток суспільства можна розглядати як безперервний процес навчання, включаючи розширення знань, формування спеціальних навичок, життєвих позицій і цінностей щодо здорового способу життя в гармонії з природою. Сталість, в остаточному підсумку, являє собою моральний і етичний імператив, у якому повинні враховуватися культурна розмаїтість і традиційні знання, і який значною мірою імплементується в суспільство саме за посередництва освітньої системи.

Впровадження освіти для сталого розвитку в Україні потребує реалізації комплексу заходів нормативно-правового, інституційного, методичного характеру.

Література

1. Стратегія ЕЖ ООН для образования в интересах устойчивого развития. Материалы Совещания высокого уровня представителей министерств охраны окружающей среды и образования (Вильнюс, 17–18 марта 2005 года) / Организация Объединенных Наций. Экономический и Социальный Совет. Европейская экономическая комиссия [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unecsc.org/env/documents/2005/cep/ac.13/cep.ac.13.2005.3.rev.1.r.pdf>.
2. Левківський К. Освіта для сталого розвитку / Левківський К., Степаненко С., Тимошенко Н. // Вища школа : науково-практичне видання. — 2007. — № 5. — С. 17–26.
3. Образование в интересах устойчивого развития в международных документах и соглашениях. — Москва: «ЭКО-Согласие», 2005. — 144 с.
4. Стратегія ЕЖ ООН для образования в интересах устойчивого развития. Руководство по предоставлению отчетности [Електронний ресурс]. — Вильнюс, 2005. — 13 с. — Режим доступу: <http://www.unecsc.org/env/esd>.
5. Индикаторы для образования в интересах устойчивого развития : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unecsc.org/env/SustainableDevelopment>.

Стаття надійшла до редакції 23.12.2011 р.